

Evolucija arhitekture računara

Evolucija arhitekture računara

AR = arhitektura naredbi + organizacija i realizacija računara

Arhitektura naredbi opisuje procesor:

- skup naredbi
- vrste operanada
- načini adresiranja
- adresni prostor
  - vrste i raspon adresa
- memorejske lokacije
  - veličina
- registri
  - broj, veličina i namena

Evolucija arhitekture računara

Skup naredbi:

- prenos podataka
- rukovanje bitovima
- aritmetičke
- upravljačke
- sistemske (npr. sistemski pozivi)
- ulazno-izlazne

Evolucija arhitekture računara

Vrste operanada:

- celi brojevi (označeni i neoznačeni)
- realni brojevi
- znakovi
- logičke vrednosti

U okviru **adresiranja**, operand može biti:

- deo naredbe
- u registru/memoriji
- sa adresom u registru/memoriji

Evolucija arhitekture računara

Organizacija računara

- vrste organizacionih komponenti
  - procesor
  - radna memorija (RAM)
  - masovna memorija
  - kontroleri
  - U/I uređaji
  - sabirnica
  - OS i sistemski programi
- kombinovanje organizacionih komponenti

Realizacija računara

- Projektovanje i proizvodnja logičkih kola, napajanja, itd.

Pokretači razvoja AR

Optimizacija tehničkih rešenja

- **najpovoljniji odnos funkcionalnosti i proizvodnih troškova**

Proizvodni troškovi

- **Direktni** (nastali u toku proizvodnje)
  - komponente
  - rad
  - garancija
- **Indirektni** (nastali u toku ostalih aktivnosti)
  - istraživanje i razvoj
  - marketing
  - održavanje pogona
  - porezi, kamate, itd.

Pokretači razvoja AR

Snižavanje cene računara vezano je za smanjenje proizvodnih troškova

- snižavanje cene komponenti
- viši stepen automatizacije proizvodnje

Niža cena → veća dostupnost → veća proizvodnja

Veća proizvodnja dovodi do:

- raspoređivanje indirektnih troškova na veći broj jedinica
- više novca za istraživanje i razvoj

Pozitivna povratna sprega – snižavanje cena ↔ širenje tržišta

Nemoguće stalno snižavanje

Arhitektura računara – prvih 5000 godina

Razvoj mašina za računanje

Abakus – 2700. p.n.e.

Mašina sa Antikitere – 200. p.n.e.

Astronomski satovi – XII vek

Leonardo da Vinči, Paskal, Lajbnic – XV do XVII vek

Analitička mašina – 1837.

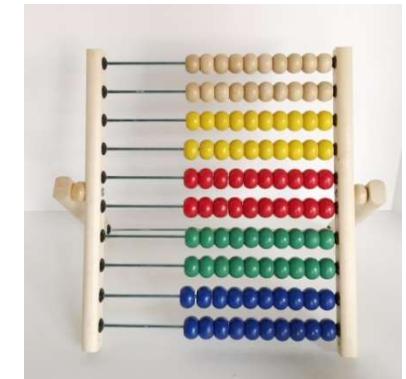
Tjuringova mašina – 1936.

Elektronski računar (ENIAC) – 1946.

Tranzistor – 1948.

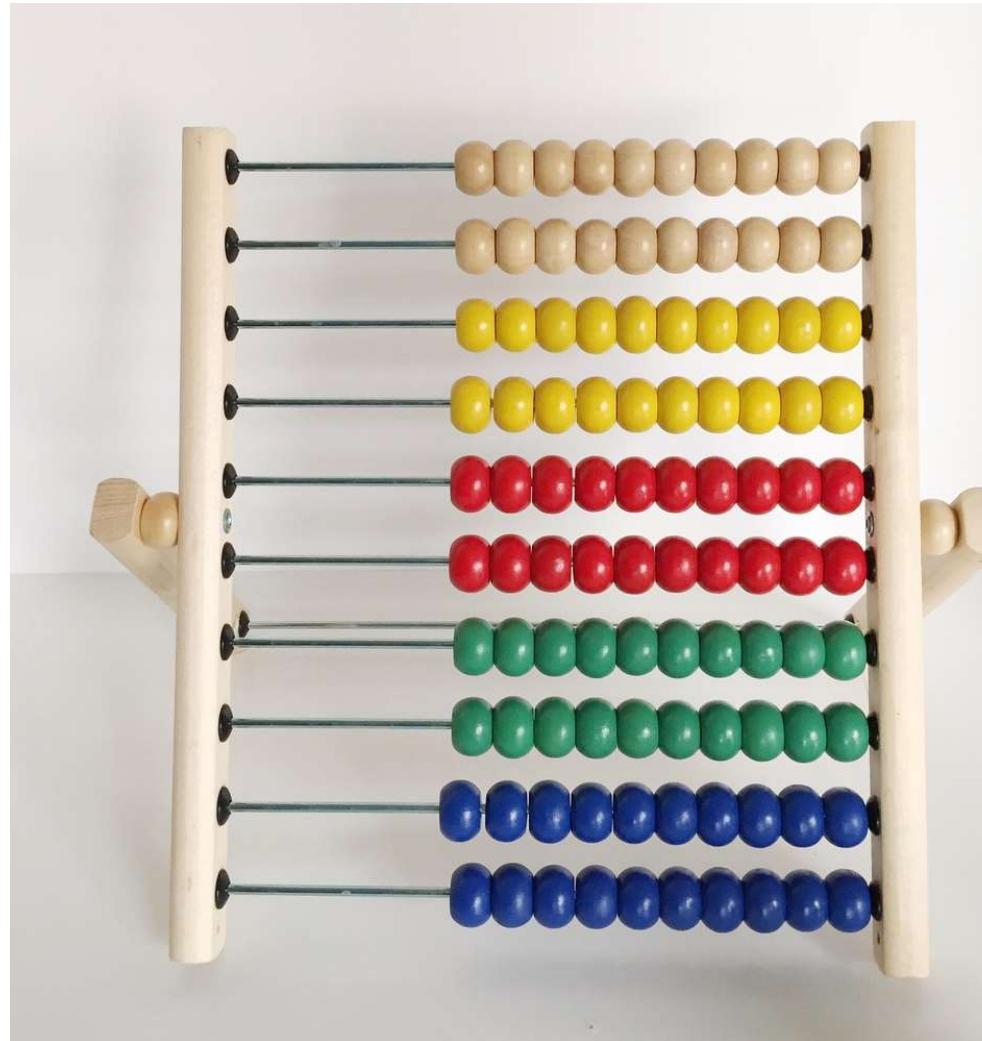
Mikroprocesor – 1971.

Savremeni računari

Izvori: www.wikipedia.org, www.computerhistory.org

Abakus – 2700. pre nove ere

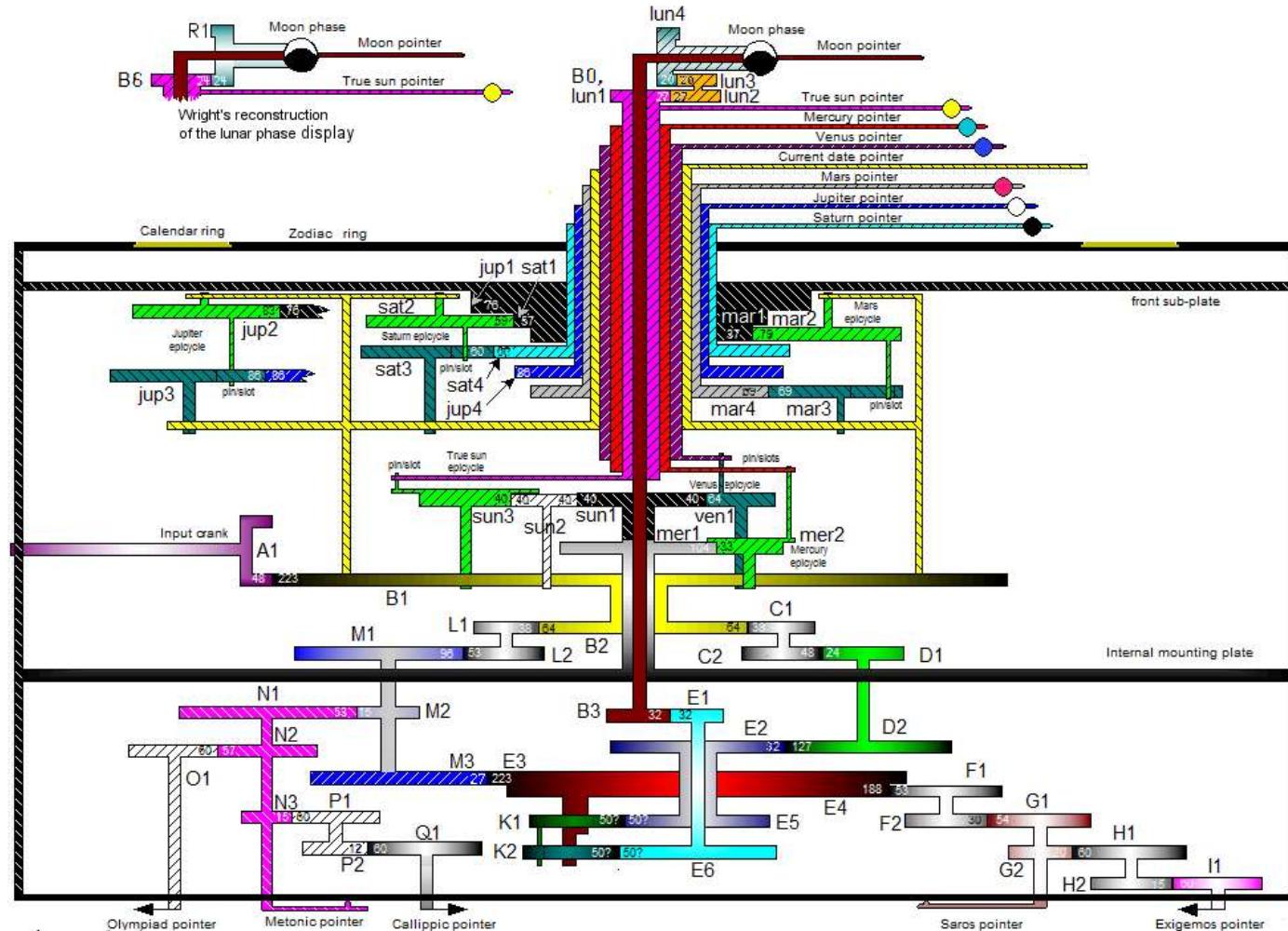

Mašina sa Antikitere – 200. p.n.e.

Analogni računar (praćenje položaja planeta, preko 30 zupčanika)

Mašina sa Antikitere – 200. p.n.e.

Analogni računar (pranje položaja planeta, preko 30 zupčanika)

Astronomski satovi – XII vek

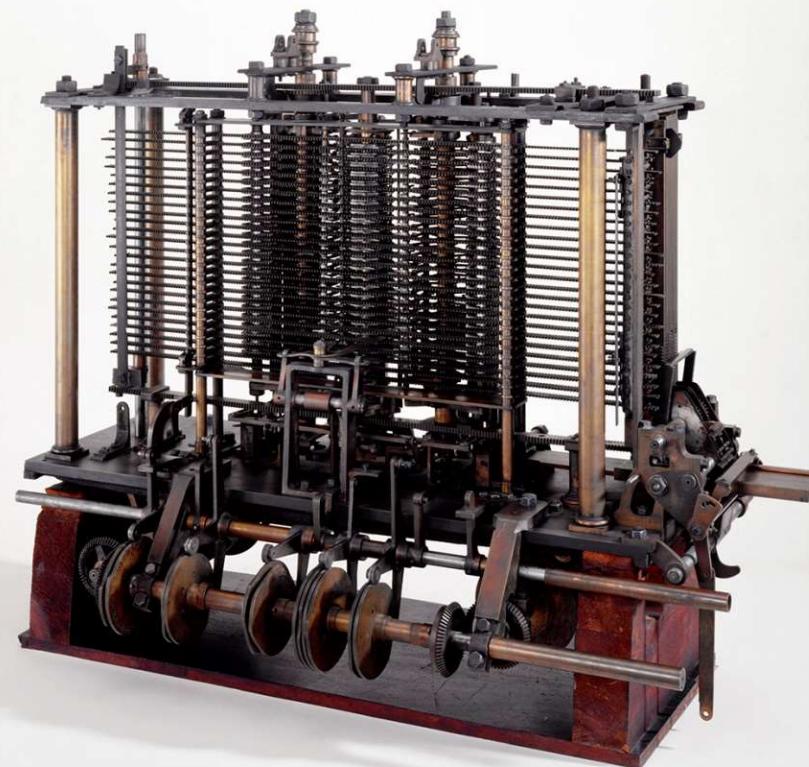

Analitička mašina – 1837.

Charles Babbage
(1791–1871)

(diferencna mašina – računanje vrednosti polinomnih funkcija, analitička mašina – računar opšte namene, bušene kartice – Žakardov razboj)

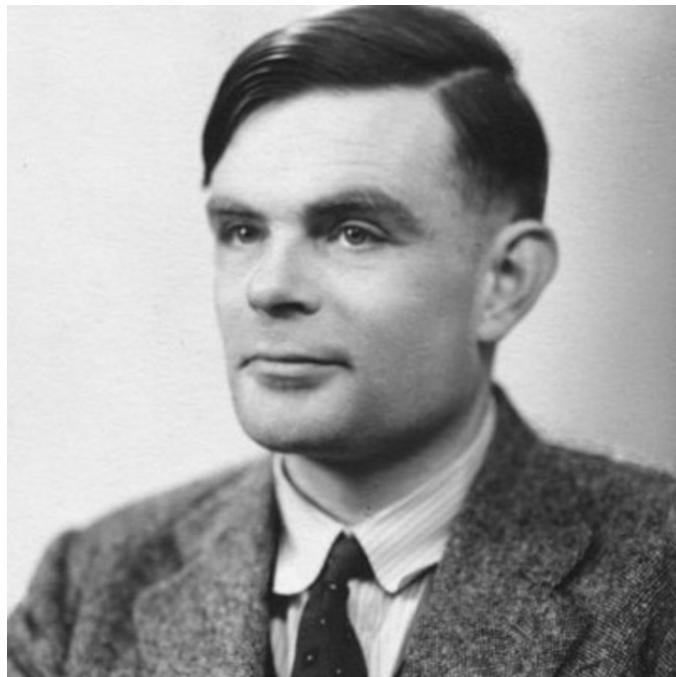
Model analitičke mašine
(prvi Tjuring-kompletan računar:
ALU, kontrola toka – selekcija i iteracija, memorija)

Ada Lovelace
(1815–1852)

(prvi računarski program – metod za računanje niza Bernulijevih brojeva)

Tjuringova mašina – 1936.

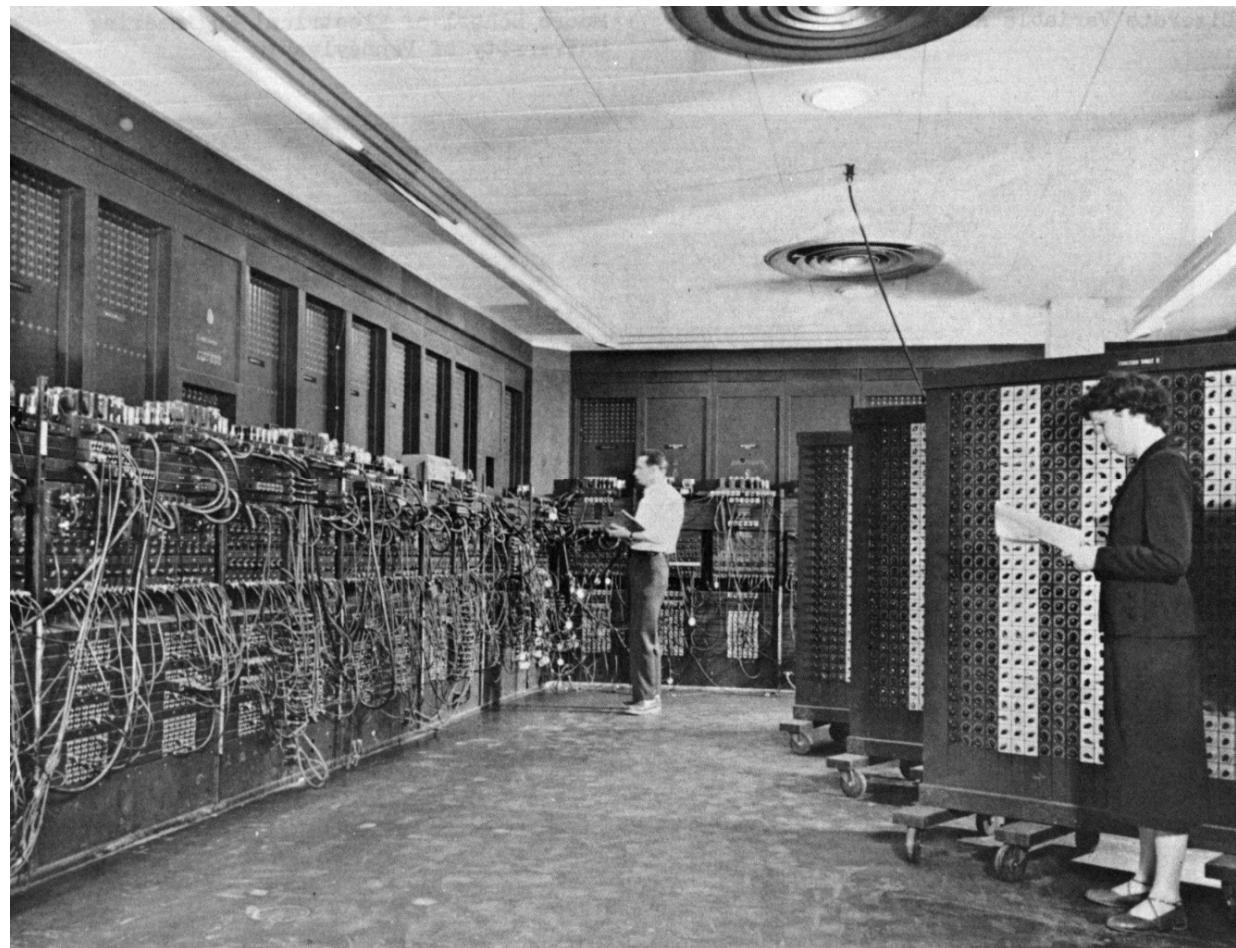
Alan Turing
(1912–1954)

Približni model Tjuringove mašine
(beskonačna traka, glava, registar stanja, tabela operacija)

Turing, A.M. (1936). "On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungs problem". *Proc.London Mathematical Society*. 2 (pub. 1937). **42**: 230–265.

Elektronski računar – ENIAC 1946.

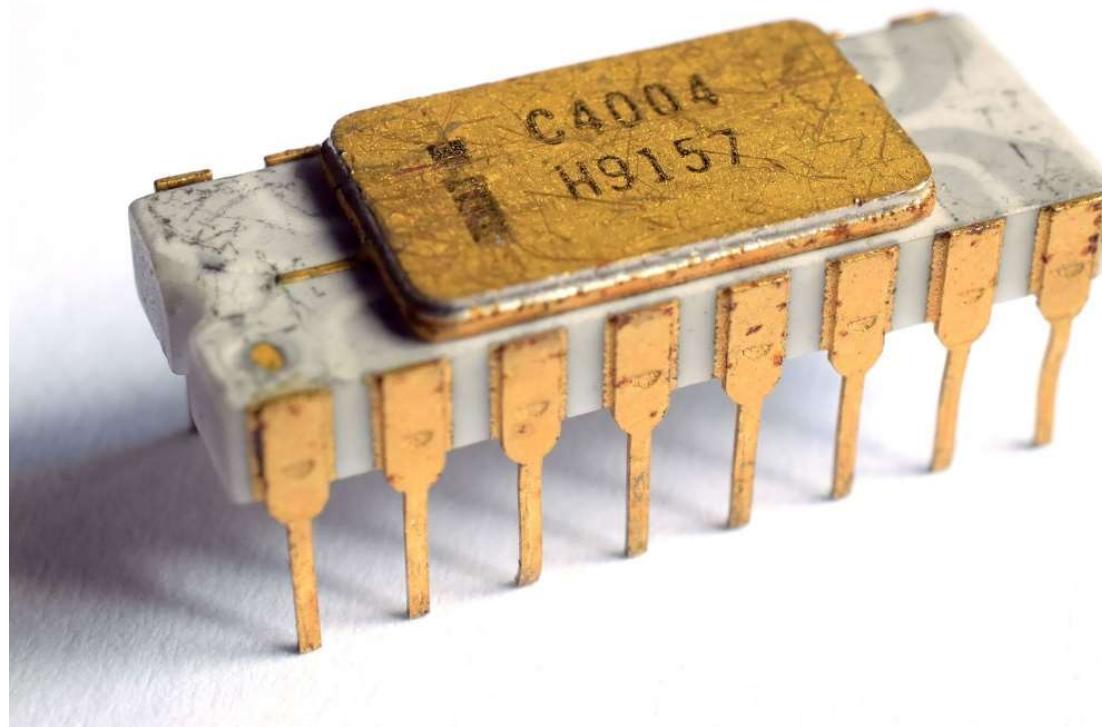

Electronic Numerical Integrator And Computer (ENIAC)
(20000 vakumskih cevi, 5 miliona lemljenih spojeva, 170 m², 150 kW)

Tranzistor – Bell Labs 1948.

Mikroprocesor – Intel 4004 1971.

Personalni računar – IBM PC 1981.

Sveprisutni računari – XXI vek

Strukturirana organizacija računara

Nivo 5

Nivo namenskih programskega jezika

Prevodenje (kompajler)

Nivo 4

Nivo asemblerškega jezika

Prevodenje (asembler)

Nivo 3

Nivo mašine operativnega sistema

Delimična interpretacija (operativni sistem)

Nivo 2

Nivo arhitekture skupa instrukcija (ISA)

Interpretacija (mikroprogram)

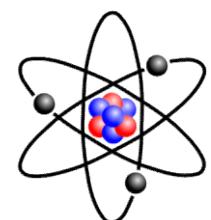
Nivo 1

Nivo mikroarhitekture

Hardver

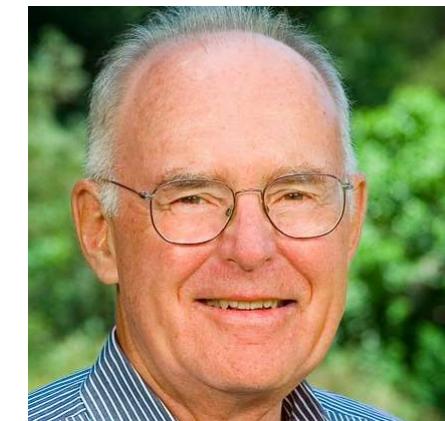
Nivo 0

Nivo digitalne logike

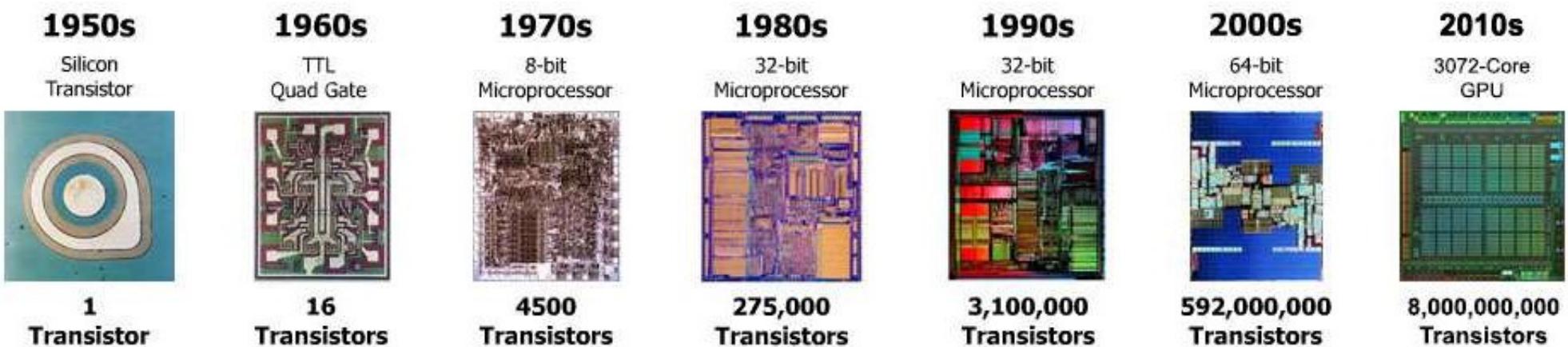
Porast performansi računara

Murov zakon je zapažanje da se broj tranzistora u integriranim kolima duplira približno svake 2 godine

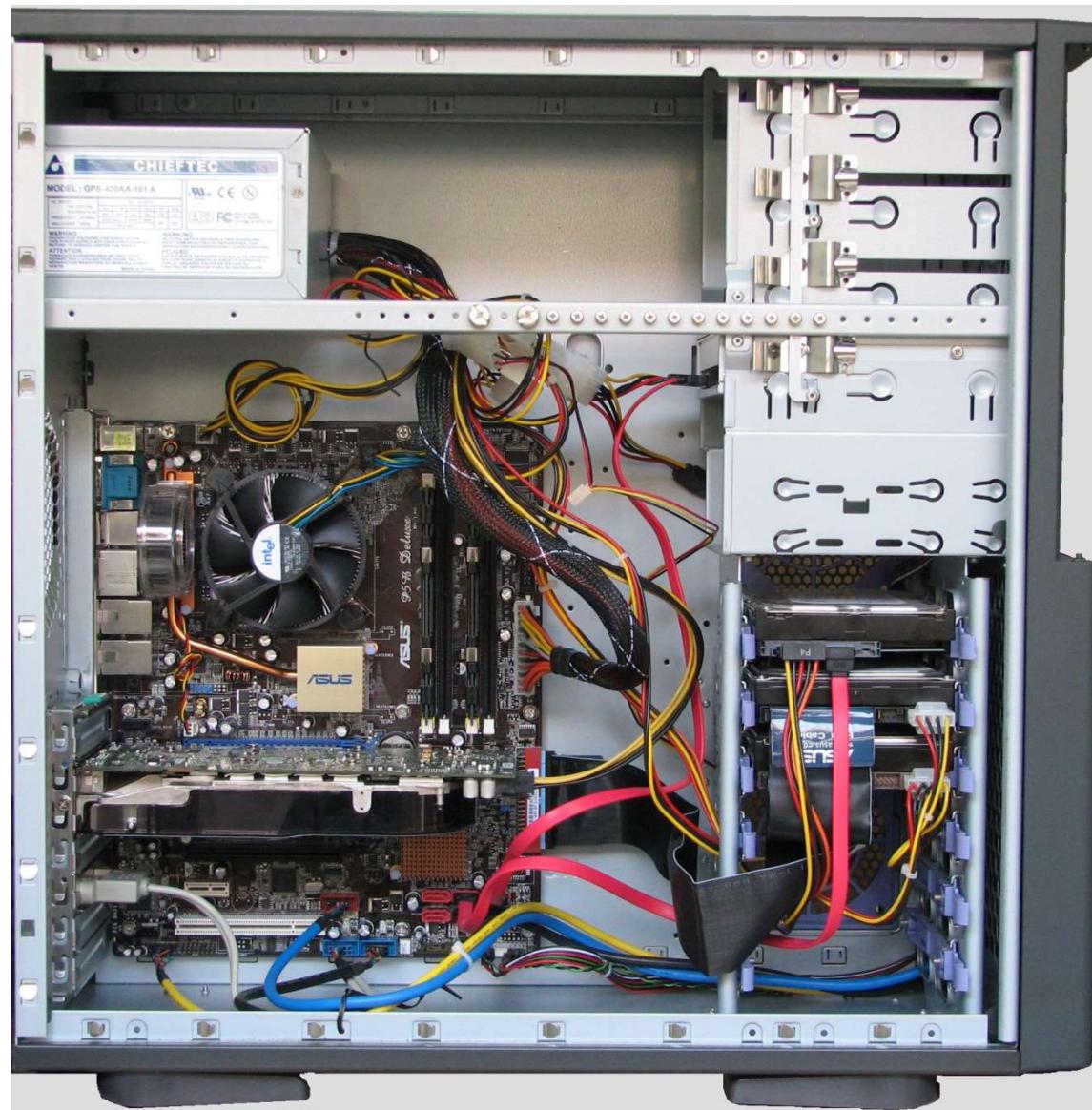
Gordon Moore
(1929–)

Evolucija arhitekture elektronskih računara (1945-danas)

Savremeni personalni računar

Savremeni personalni računar

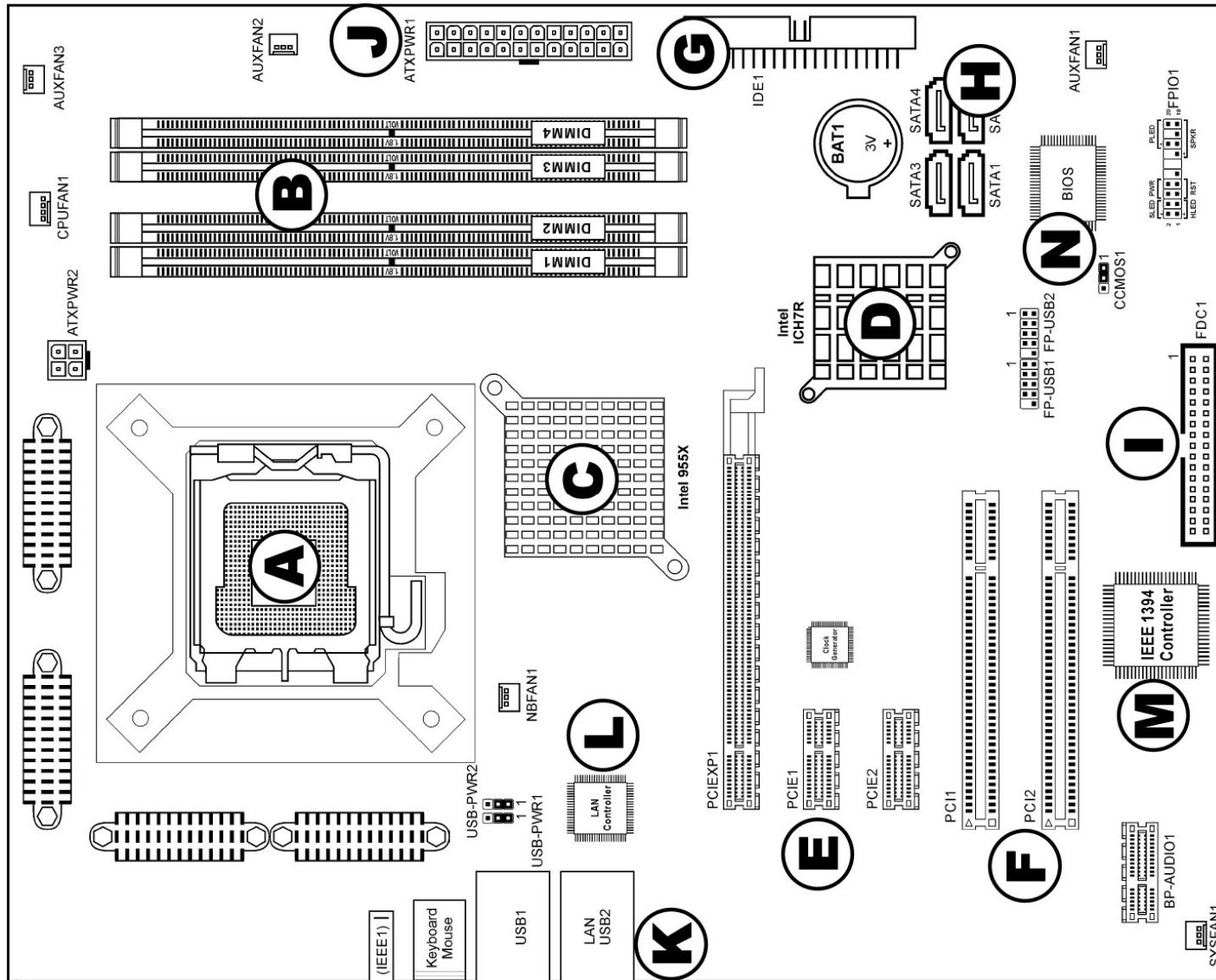
Osnovni delovi

- Procesor
- Matična ploča
- Radna memorija
- Periferijski uređaji
  - Uredaji masovne memorije
  - Grafički i zvučni adapter
  - Štampač, skener, ...
- Kućište, napajanje, sistem za hlađenje

Procesor

- Najznačajniji proizvođači Intel i AMD
  - Sve više mobilnih ARM-baziranih računara
- Bitne karakteristike
  - Tip, revizija i broj jezgara
  - Podržani skup proširenih naredbi (SSE, SSE II, 3DNow)
  - Tip podnožja (engl. socket)
  - Frekvencija rada
  - Količina disipirane topline
- Dual-core, quad-core, hex-core, octa-core procesori, mnogojezgarni (48 jezgara i više)
- 64-bitni procesori (AMD Opteron)

Matična ploča

Matična ploča

- Osnovni delovi:
  - Podnožje za procesor
  - Podnožja za memorijske module
  - Konektori za ulazno-izlazne uređaje
  - Konektori za magistrale
  - Vezni (engl. *bridge*) čip(ovi)
  - BIOS (ili ekvivalentni) čip
  - Konektori za napajanje

Vezni čip(ovi)

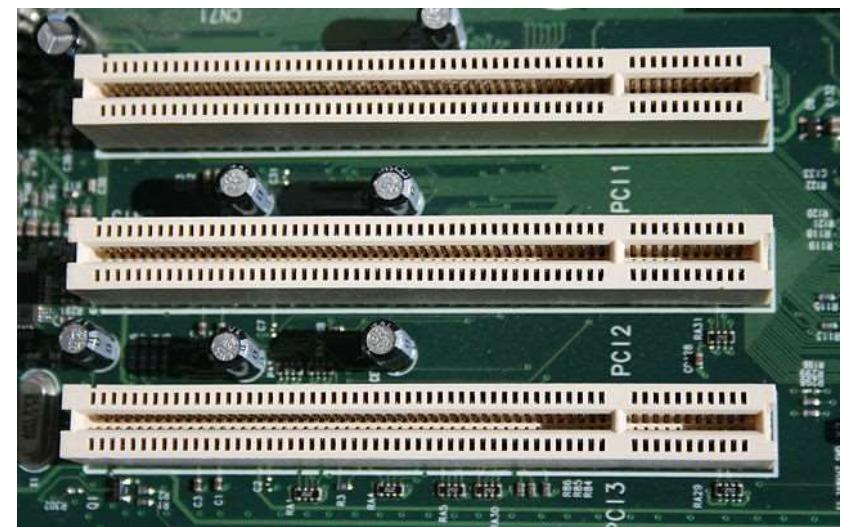
- Severni vezni čip (engl. *northbridge*)
  - Memorijski kontroler
  - Kontroler magistrale ka procesoru
  - Kontroler magistrale za grafički adapter
- Južni vezni čip (engl. *southbridge*)
  - Kontroler U/I magistrale
  - USB kontroler
  - Kontroler magistrale za masovnu memoriju
  - Veza sa BIOS čipom, tastaturom i mišem
- Integracija memorijskog kontrolera u procesor (AMD 64-bit)

BIOS čip

- BIOS (engl. *Basic Input/Output System*)
- Flash memorija sa inicijalnim programom
- Punjenje i pokretanje operativnog sistema
- Podešavanje parametara matične ploče
- Posebni BIOS-i periferijskih uređaja
- Čuvanje parametara u baterijski napajanom RAM-u
- Ograničenja (16-bitni, masovna memorija)
- UEFI (engl. *Unified Extensible Firmware Interface*)
  - Problemi sa potpisivanjem BootLoader-a
- *OpenBIOS/OpenFirmware*
- *Coreboot*

PCI magistrala

- PCI (engl. *Peripheral Component Interconnect*)
- Hardver
  - Paralelna veza sa PCI karticama
  - 32-bitna (124 pina) ili 64-bitna (188 pinova)
  - Frekvencija rada od 33/66MHz
  - PnP (engl. *Plug and Play*)
- Upotreba
  - Zvučne i mrežne kartice
  - Starije grafičke kartice
  - Dodatni USB, FireWire, ATA kontroleri

AGP magistrala

- AGP (engl. *Accelerated Graphics Port*)
- Uvedena zbog potreba grafičkih adaptera
- Frekvencija rada 66MHz
- Konektori sa 124 pina
- Brzine rada 1x do 8x
- Danas istisnuta od strane PCIe, samo na prilično starim pločama

PCIe magistrala

- Hardver
  - Serijska veza sa PCIe karticama
  - Hot-plug
  - Jednostruka ili višestruka veza ($1\times$ do $32\times$)
  - Više tipova konektora ($1\times$ do $32\times$)
- Upotreba
  - Grafičke kartice
  - SLI (engl. *Scalable Link Interface*, nVidia), odnosno CrossFire (ATI)
  - Još uvek je toku potpuni prelazak sa PCI na PCIe (mrežne kartice, RAID kontroleri)

ATA (IDE) magistrala

- ATA (engl. *Advanced Technology Attachment*)
- Namenjena uređajima masovne memorije
- Paralelna veza ka uređajima
- 40 ili 80-žilni kabl
- Istisnuta od strane SATA magistrale
- Na starijim pločama još uvek koegzistira sa SATA magistralom

aTa
Bus

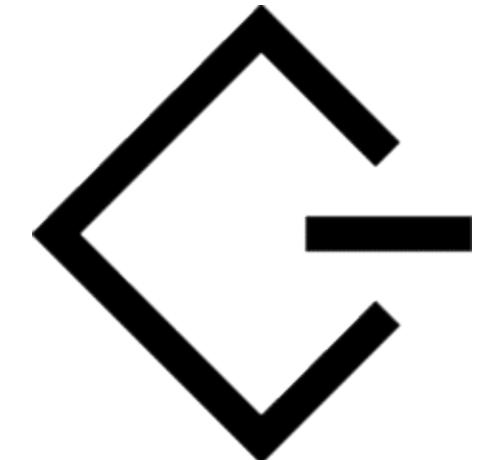
SATA magistrala

- Serial ATA
- Namenjena uređajima masovne memorije
- Serijska veza ka uređajima
- 7-žilni kabl
- Hot-plug
- Svi novi hard diskovi su za SATA magistralu
- eSATA (engl. *External SATA*)

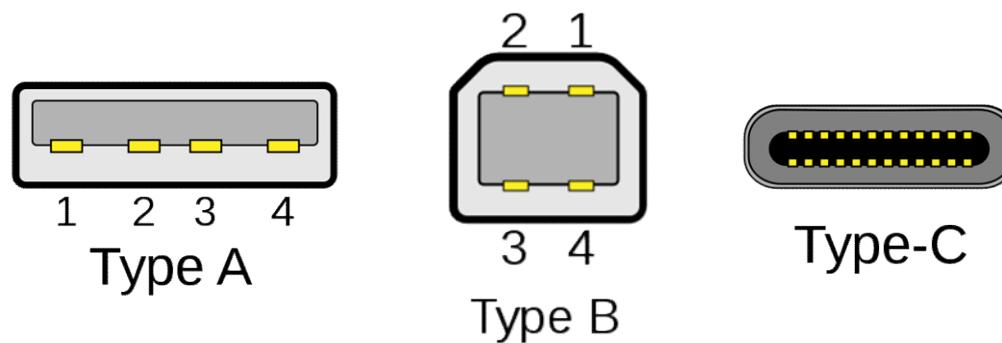
SCSI magistrala

- SCSI (engl. *Small Computer System Interface*)
- Korišćena za vezu ka brzim diskovima za servere
- 8 i 16-bitna paralelna veza
- Do 8 uređaja na jedan konektor (*chain*)
- Konektori sa 50 do 80 pinova
- SAS (engl. *Serial Attached SCSI*) – omogućava i povezivanje SATA diskova

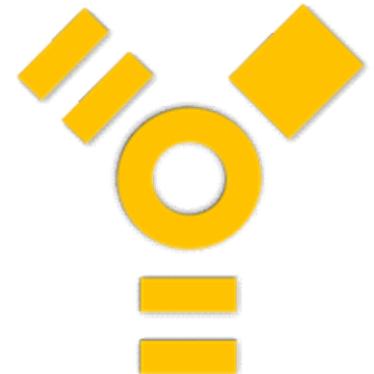
USB magistrala

- USB (engl. *Universal Serial Bus*)
- Povezivanje relativno sporih uređaja
- Hot-plug
- USB 1.0 uređaji – tastatura, miš, štampač, skener, Flash diskovi, Web kamere, fotoaparati,...
- USB 2.0 – povećanje brzine sa 12 Mb/s na 480Mb/s
- USB 3.0 – preko 3 Gb/s
- Rad na USB 4.0

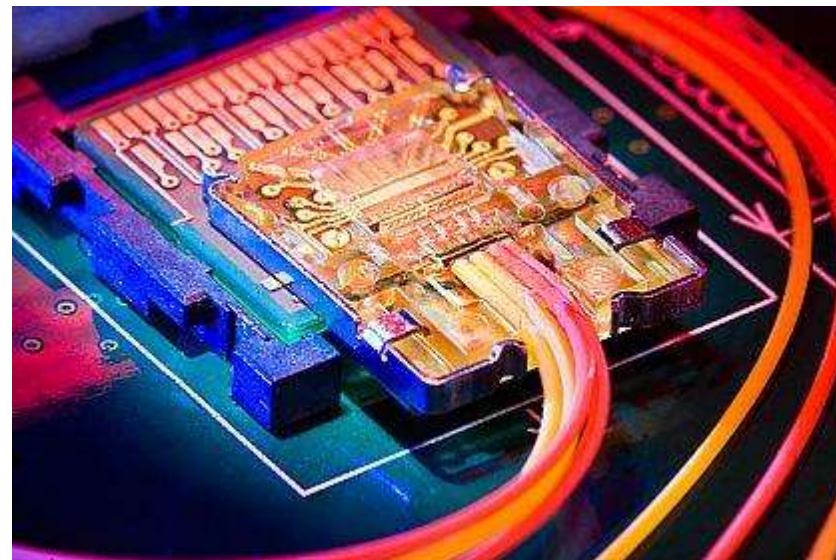
FireWire magistrala

- Standard IEEE 1394
- Povezivanje brzih periferijskih uređaja
- Serijska veza, 4 i 6-pinski konektori
- Danas uglavnom za video kamere, kamkodere i sl.
- Za ostale upotrebe, istisnuta od strane USB

Thunderbolt magistrala

- Intel, zamena svih postojećih magistrala (SCSI, SATA, USB, FireWire, PCIe, HDMI)
- Optička veza, 2×10 GB/s (moguće 100)
- Uvedena i bakarna varijanta
- Dužina kabla preko 100 m
- Podrška za propuštanje drugih protokola

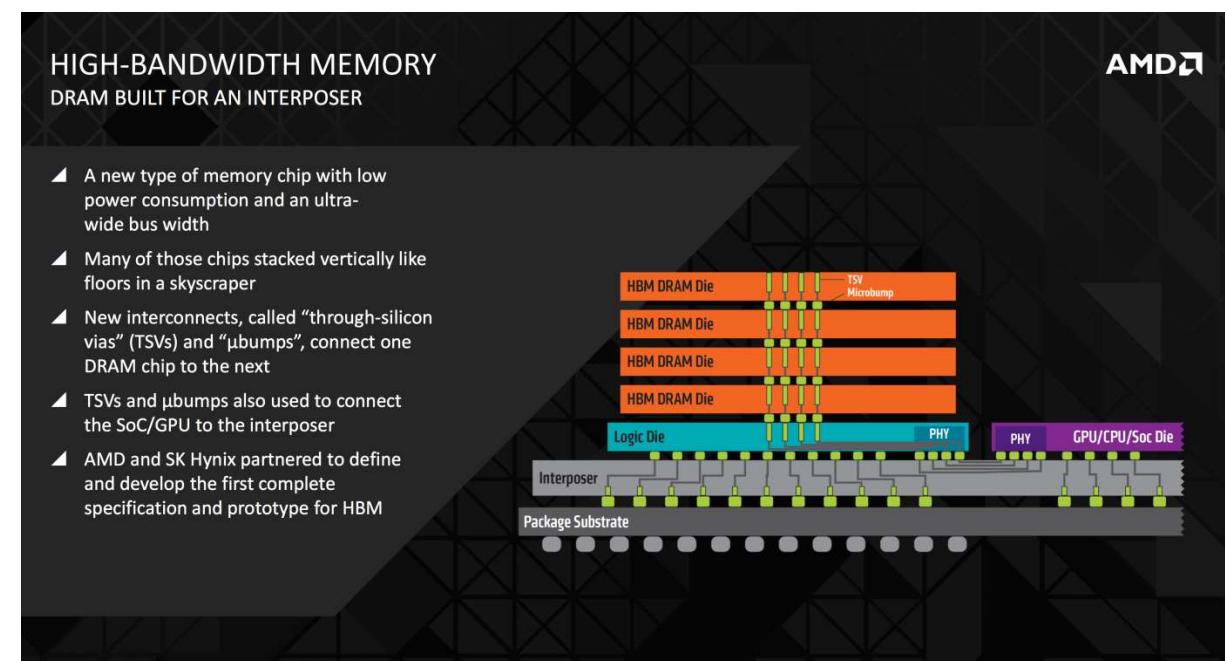
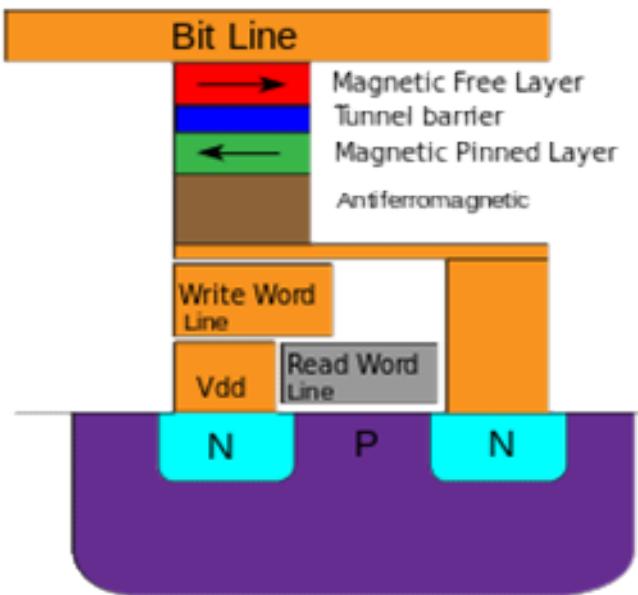
Radna memorija

- DIMM (engl. *Dual In-Line Memory Module*)
- DDR (engl. *Double Data Rate*) memorija
- 2 operacije u jednom ciklusu takta
- Oznaka modula sadrži brzinu protoka
- DDR2 – poboljšanja u protoku, frekvenciji rada i potrošnji; DDR3, DDR4 – unapređenja
- SODIMM (engl. *Small Outline DIMM*) za laptopove, GDDR5 za grafičke karte

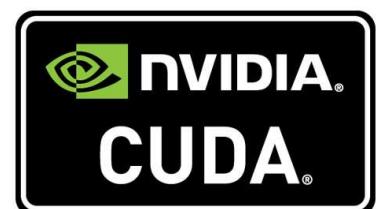
Radna memorija

- Non-volatile memory (MRAM, F-RAM, ...)
- AMD/Hynix HBM (High Bandwidth Memory)

Grafički adapter

- PCIe magistrala
- DDR/GDDR memorija, više GB memorije (i do 32 GB)
- Veliki broj jezgara, mogućnost za GPGPU
- CUDA , OpenCL
- Ugradnja grafičkog adaptora u procesor (Intel Core i5 661)

OpenCL

Kućište

- Osnovni tipovi su desktop i tower
- Tower kućišta: mini, midi i big
- Računari ugrađeni u monitor, tableti
- Ventilacija, pristup komponentama

Napajanje i hlađenje

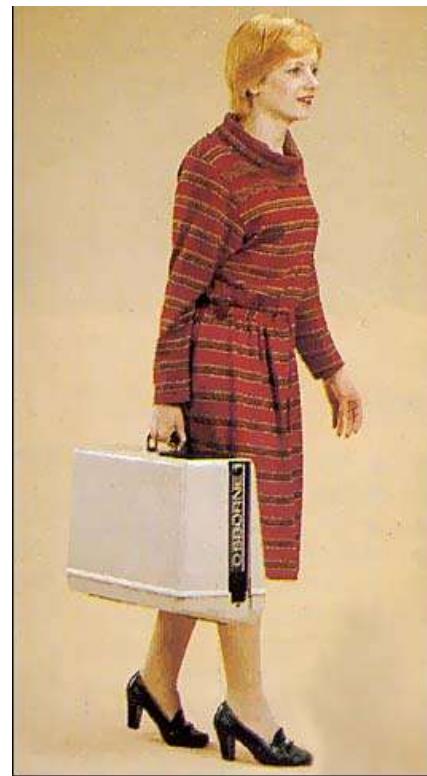
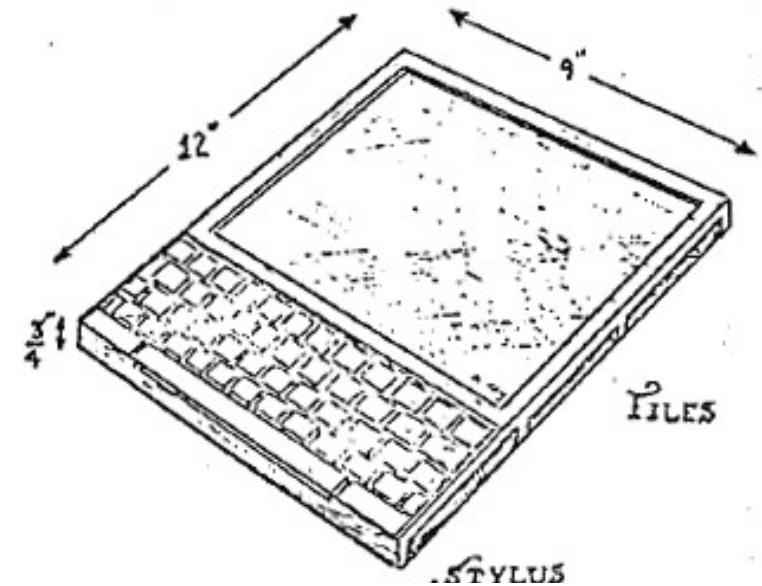
- ATX (engl. *Advanced Technology eXtended*) napajanje
  - Snaga mora biti dovoljna za sve komponente
  - Mogućnost softverske kontrole
- UPS (engl. *Uninterruptible Power Supply*)
- Hlađenje
  - Sve bitnije komponente imaju sopstveno hlađenje (procesor, grafički adapter, vezni čipovi, hard diskovi, ...)
  - Više ventilatora na kućištu za odvođenje i uvođenje vazduha
  - Hlađenje tečnostima

Prenosni računari

1972. **Alan Kay** objavljuje rad koji opisuje
Dynabook

1975. IBM 5100, 24 kg, AC

1981. Osborne I, 10 kg, AC

Prenosni računari

1981. Epson HX-20

- LCD ekran
- punjiva baterija
- štampač
- kasetna jedinica

1981/1982. Dulmont Magnum

- Custom MS DOS

Prenosni računari

1985. Kaypro 2000

- komercijalni IBM-kompatibilni laptop

1985. Toshiba T1100

- masovno prodavan

Prenosni računari

1989. Atari Portfolio

- Palmtop PC

1991. Apple PowerBook

Prenosni računari

I994. IBM RS/6000 N40

- PowerPC, AIX

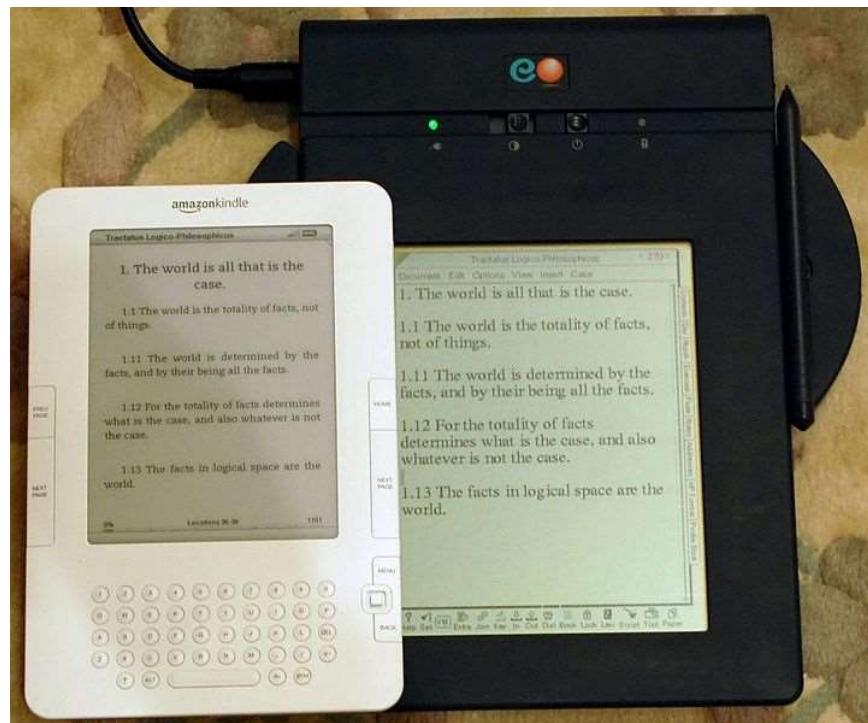

2007. Asus Eee PC netbook

- Prvi uspešan ultra-portable PC

Prenosni računari

1989. GRiDPad

1991.
EO Personal Communicator

Prenosni računari

1993. Apple Newton

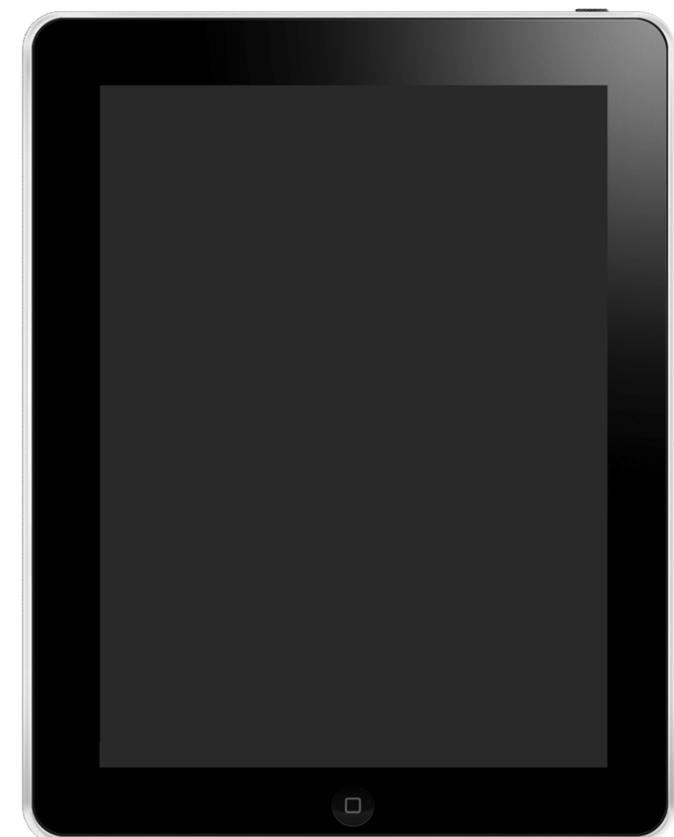
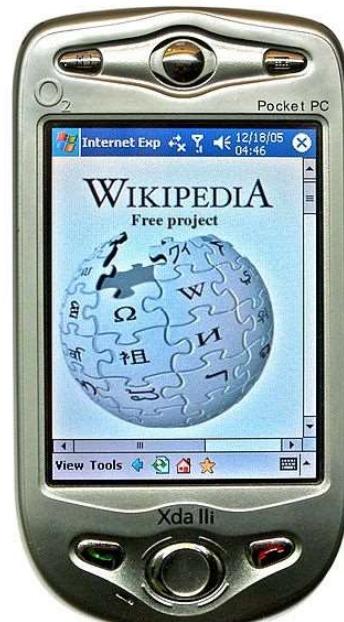

1996. PalmPilot

2000. MS Pocket PC

2007. iPhone (smartphone)

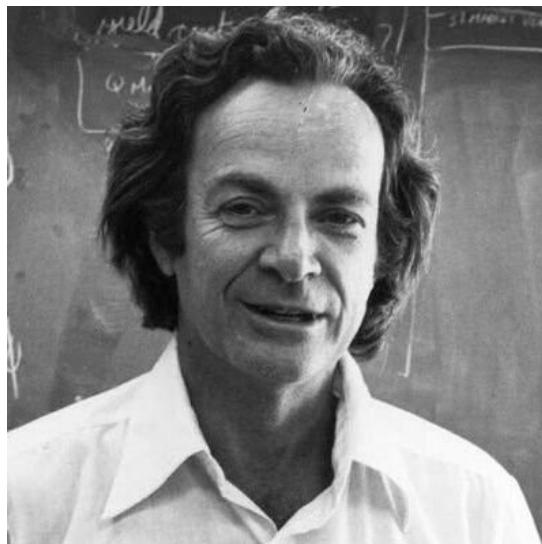
2010. iPad (tablet PC)

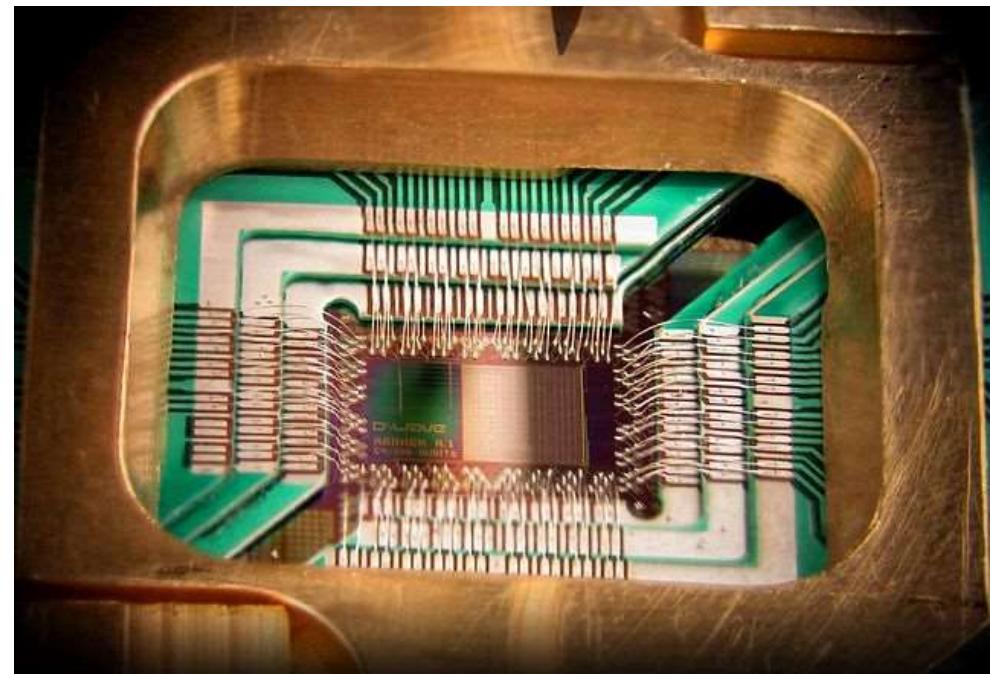
iPad

Kvantni računari

- 1959. Richard Feynman predavanje “*There's Plenty of Room at the Bottom*” – mogućnost kvantnog računarstva
- Danas u aktivan razvoj uključeni Google, IBM, Intel, D-Wave
- 2017. D-Wave prodaje kvantne računare sa 2000 kjubita (engl. *qubit*)

Richard Feynman
(1918-1988)

Kvantni računari

- **Kjubiti** (engl. qubit) se mogu nalaziti u **kvantnim stanjima** 0 i 1, kao i u superpoziciji ovih stanja. Rezultat merenja stanja kjubita je uvek 0 ili 1, ali verovatnoća rezultata zavisi od kvantnog stanja u kome se kjubit nalazio
- **Kvantna logička kola** (Hadamard, Pauli, Toffoli, ...)
- **Šorov algoritam za faktorizaciju**
- **Groverov algoritam traženja**
- Januara 2019. IBM predstavio **komercijalni kvantni računar** – IBM Q System One
- PhD Comics – Quantum Computers Animated:
<http://phdcomics.com/tv/?v=T2DXrs0OpHU>

